

Subbotin V. V., Researcher Department of Contemporary History, Institute of Ukrainian Studies I. Krypuyakevych National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Lviv)

Socio-age and educational portrait believers Western Ukraine (1964–1985 years)

The features of the church and religious processes in the western regions of the USSR in the 60's – 80's. XX century the analyzed. In particular materials of sociological researches the influence of atheistic propaganda of Soviet power in the formation of «mass atheism» in a region defined social and age and educational level of the Soviet believers. Special attention is paid to the impact of the underground clergy of the Greek Catholic Church and other churches and communities to worship, attending public closed places of worship and carrying out religious rituals. Proved that the concentration in the region contributed to a significant number of believers after joining the Western Ukraine into the USSR, the presence in the region a significant number of conservative rural population and the underground network of Catholic, Orthodox and Protestant communities.

Keywords: believers, Greek Catholic church, sociological researches, repression, religious rites.

Субботин В. В., соискатель отдела новейшей истории, Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины (Украина, Львов)

Социально-возрастной и образовательный портрет верующих западноукраинских областей (1964–1985 гг.)

Проанализировано особенности церковно-религиозных процессов в западных областях ВССР в 60-х – 80-х гг. XX в. На материалах конкретных социологических исследований показано влияние атеистической пропаганды советской власти на становление «массового атеизма» в регионе, определен социально-возрастной и образовательный уровень советских верующих. Значительное внимание акцентировано на воздействии попольного духовенства Греко-католической церкви и других церквей и общин на отправление религиозных обрядов, посещение населением закрытых культурных сооружений и осуществления религиозных ритуалов. Доказано, что сосредоточение в регионе значительного количества верующих способствовало позднее вхождение Западной Украины в состав СССР, наличие в крае большого количества консервативного сельского населения и подпольной сети католических, православных и протестантских общин.

Ключевые слова: верующие, Греко-католическая церковь, социологические опросы, репрессии, религиозные обряды.

* * *

УДК 94(477)394:35.073.55(044)«1965/85»

Журавльов Я. О., аспірант, Інститут історії України НАН України (Україна, Київ), zhuravliov@ukr.net

ДОНОСИ ТА СКАРГИ НА КЕРІВНИЦТВО ЯК СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙНОСТІ ПЕРІОДУ «ЗАСТОЮ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗВЕРНЕНЬ ГРОМАДЯН ДО ЦК КП УКРАЇНИ

Метою даного дослідження є з'ясування кількості та значення доносів на керівництво, серед звернень громадян до ЦК Компартії України.

При підготовці дослідження були залучені ті методи, які дали змогу дослідити предмет та об'єкт дослідження, вирішити поставлені завдання. Із конкретно-наукових методів, застосування проблемно-хронологічного та історико-порівняльного (компаративного) методу дозволили в хронологічній послідовності виділити основну тематику та виявити загальні ознаки звернень. Статистичний і математичний методи, контент-аналіз використовувалися для аналізу даних про надходження листів та телеграм, дали змогу систематизувати і узагальнити ці дані.

В результаті дослідження визначено, що більша половина листів стосувалась керівників районного та міського масштабу, приблизно 20–30% – керівників різних сільських установ, і приблизно стільки ж – керівників обласного та республіканського рівня.

У висновку ми вказуємо на те, що близько 10–15% листів і телеграм громадян, протягом усього досліджуваного періоду, стосувалися проблеми доносів, що свідчить про актуальність питання в період «застою». Звернення громадян були досить ефективною формою взаємодії влади і народу.

Ключові слова: звернення громадян, ЦК КП України, УРСР, період «застою», доноси, скарги.

Об'єкт нашого дослідження – звернення громадян до влади, зокрема до вищого партійного органу Радянської України – ЦК Компартії України у другій половині 1960–х – першій половині 1980–х років. Враховуючи

те, що протягом усього досліджуваного періоду до ЦК щорічно надходило 40–60 тисяч письмових звернень стає очевидним, що ці документи є дуже цінним історичним джерелом по вивченню соціальної історії України радянського періоду. Важливо саме крізь призму цього, специфічного кола документів, побачити особливості радянської дійсності того часу, що є актуальним завданням нашого дослідження. Також надзвичайно актуальним є систематизація листів та телеграм громадян як історичного джерела, з метою введення їх до наукового обігу. Предметом дослідження є доноси, скарги на керівництво як об'єктивно існуюче явище, складова, невід'ємна частина радянської дійсності.

Історіографія питання не є широкою, хоча нині все частіше з'являються праці, присвячені цій темі. Дослідники приділяють увагу питанню звернень громадян здебільшого довоєнного періоду та перших повоєнних років, частково періоду «відлиги». Серед закордонних дослідників виділяються перш за все сучасні російські вчені – Олександр Лівшин, Ігор Орлов, Олег Хлевнюк, Андрій Соколов, які досліджували звернення громадян 1920–30-х років [1]; Олексій Тихомиров, який проводить свої дослідження у Німеччині, вивчає як довоєнний, так і післявоєнний період [2]. Питання «листів у владу» сталінського періоду у своїх працях торкалась Шейла Фіцпатрік [3]. Французький вчений Франсуа-Ксав'є Нерар, також досліджує сталінський період, і свою увагу звернув безпосередньо саме на проблему доносів [4]. Звернення громадян повоєнних часів вивчали російські дослідниці Юлія Орлова, Марина Клінова, Катерина Чува, Єлена Жидкова; серед сучасних українських дослідників варто виокремити науковців інституту історії України НАН – Віктора Кручину, Мирославу Смольницьку, Наталю Хоменко та інших [5].

Метою даного дослідження є з'ясування кількості та значення доносів на керівництво, серед звернень громадян до ЦК Компартії України. Дослідження побудоване на неопублікованих досі архівних матеріалах, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України. Завдання дослідження: визначити кількість доносів на керівництво протягом доби «застою»; з'ясувати і коротко проаналізувати їх особливості та значення.

Перш за все відзначимо, що головним питанням, що найбільш турбувало громадян у досліджуваний період було життєво питання. Також людей турбували питання надання роботи, переходу на інші підприємства та неправильного звільнення з роботи; люди писали про різні аспекти життя на селі (робота у колгоспах, присадибні ділянки і так далі); просили збільшення пенсій; допомоги у отриманні медичної допомоги; скаржились на якість торгівлі та побутового обслуговування тощо. Тобто, здебільшого люди писали з метою покращити своє соціально-економічне життя.

Однак, 10–15% щорічних звернень громадян можна віднести до категорії доносів. Власне у внутрішніх документах ЦК КП України і у довідках та звітах, що направлялись в Москву до ЦК КПРС ця категорія звернень фігурує під назвою – «листи, заяви та скарги на недоліки в роботі та неправильну поведінку в побуті керівних працівників» [6, арк. 69]. Таких «сигналів» найменше надходило наприкінці 1960–х років – трохи більше 4-х тисяч щороку. А найбільше люди писали на початку

1980–х років – 1980–1983 роках, тобто в останні роки життя Леоніда Брежнєва. В той період щороку до ЦК КП України надходило 8–9 тисяч листів щодо «неправильної» поведінки і щорічно ця кількість лише збільшувалась. Найвищої позначки доля таких звернень сягнула у 1983–му році, тоді до ЦК надійшло 9338 «сигналів» (17,2% від усієї кількості листів за рік). Однак вже у 1984–му році відбувся різкий спад активності – 6795 листів (12,48%).

Вивчаючи документи ЦК КП України ми можемо виокремити певні особливості цих звернень. Перш за все працівники апарату у своїх звітних статистичних документах не фіксували «сигналів» щодо помилок чи зловживань «простого» населення.

Основною категорією населення, на яку скаржились у ЦК були керівні працівники найрізноманітнішого гатунку, починаючи від голів колгоспів, і закінчуючи міністрами та секретарями ЦК. Саме скарги на керівництво, або так звані «сигнали» – друга за популярністю, після житлового питання, тема звернень громадян до ЦК Компартії України.

Характерним було те, що кількість листів зі скаргами, компрометуючими даними майже з року в рік зростала. Інформація у них, часто, і справді відповідала дійсності, тому вони привертала до себе особливу увагу.

Отже, загалом протягом усього періоду застою постійно надходили листи, скарги і заяви, в яких наводилися факти недоліків в роботі з підлеглими, повідомлялося про несумлінне ставлення окремих керівних працівників до виконання покладених на них обов'язків, про зловживання своїм службовим становищем, повідомлялись факти прояву грубості, навіть рукоприкладства, аморальну поведінку, хабарництво і інше. Листи подібного змісту надходили і до інших вищих органів влади – Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР, Укрудпрофу.

Переважаюча більшість листів з компрометуючими даними були анонімними, або підписані вигаданими іменами. Наприклад, у 1972 році з 6223 листів з компрометуючими матеріалами на керівних працівників, 4693 надійшли без підпису [7, арк. 32]. При чому більше тисячі анонімок надійшло з Києва.

Порядок роботи з такими зверненнями був наступним: «якщо в листі без підпису викладені конкретні звинувачення на адресу того чи іншого працівника, то перевіряти його слід дуже обережно, без розголосу, щоб той, на якого пишуть не тільки не знав, але навіть і не підозрював цього. Одним словом робити це продумано, з великим тактом, не травмувати працівника. Такий підхід відповідає лінії партії на дбайливе ставлення до кадрів. Якщо ж у анонімці немає конкретних, переконливих фактів, нею не варто займатися, немає потреби відривати працівників від справи» [8, арк. 14].

Слід зазначити, що багато фактів, які повідомлялись у листах, підтверджувалися. У 1975 році з 3087 взятих на контроль листів, що надійшли до ЦК, по 1386 (45%) повідомлені факти під час перевірки знайшли підтвердження. З них – майже 42% – за листами без підпису [9, арк. 10–11].

Далі, відповідно до серйозності порушення, на посадовця очікувало покарання. Лише у другому півріччі 1974 року, за результатами перевірок листів, які направлялись на розгляд місцевих органів, 305 працівників було звільнено із займаних посад [10, арк. 193].

Звичайно система роботи зі зверненнями громадян була не ідеальною. Були випадки, коли листи з «критикою» того чи іншого чиновника надсилались йому ж на розгляд. Наприклад, лист робочого видавництва «Радянська Україна» Нагули з приводу надання йому житла було передано на розгляд директору видавництва, дії якого Нагула критикував [11, арк. 186]. Однак і громадяни часто зловживали своїми можливостями по написанню звернень – не рідкістю були листи відверто наклепницького характеру. Відповідні працівники апарату ЦК були змушені детально з'ясувати усі обставини, щоб прийняти правильне рішення по справі того чи іншого посадовця.

Також важливим було бажання владних органів дати хід тій чи іншій справі. Ця обставина також знайшла своє відображення у зверненнях громадян. Так наприклад, у 1982 році завідувач загальним відділом ЦК Петро Мусієнко доповідав Володимирі Щербицькому про листи від громадян, у яких критикуються місцеві партійні, радянські, правоохоронні органи за те, що не завжди посправжньому реагують на «сигнали», що до них надходять. Люди «сигналізували» про використання службового становища, збагачення, хабарництво та побори, однак винні не притягувались до відповідальності, і це породжувало нові порушення і зловживання. Мусієнко зазначав, що нерідко реальні заходи на місцях вживались лише після звернення громадян вже безпосередньо до ЦК КПРС, ЦК Компартії України або, коли в перевірках брали участь працівники ЦК [12, арк. 4].

Архівні матеріали дають нам чітку уяву, які саме посадовці частіше ставили об'єктами скарг. Працівники загального відділу ЦК щорічно аналізували звернення, що надійшли і визначали щодо яких категорій керівників надходили «сигнали». Так наприклад, за даними 1973 року про зловживання службовим становищем, неправильну поведінку у побуті працівників республіканських організацій повідомлялося у 357 листах, обласних – 791, міських і районних – 4501, керівників і секретарів парторганізації підприємств, колгоспів, сільських установ – 1223 листах [13, арк. 4].

Отже, більша половина листів стосувалась керівників районного та міського масштабу, приблизно 20–30% – керівників різних сільських установ, і приблизно стільки ж – керівників обласного та республіканського рівня.

У 1978 році завідувач загального відділу ЦК П. Мусієнко підготував довідку про листи, що надійшли до ЦК КП України стосовно роботи з кадрами за період 1973–1977 років та 9 місяців 1978 року. За цей час до ЦК надійшло 273605 звернень, з яких 39596 стосувались «покращення роботи з кадрами, дотримання ленінських норм партійного життя». Найбільшу питому вагу в їх числі становили сигнали «про недоліки в стилі роботи, безвідповідальному ставленні деяких керівних працівників міських і районних організацій до дорученої справи». Таких повідомлень було отримано 21422, або 54,1%. У 4591 листі повідомлялося про недоліки в роботі керівних працівників обласних установ. Про роботу партійних, радянських, профспілкових і комсомольських організацій йшлося у 7392 листах. У 7706 листах повідомлялося про факти безгосподарності, порушення партійної і державної дисципліни, використання службового становища в корисливих цілях деяких голів колгоспів,

директорів радгоспів. У 829 сигналах повідомлялося про зловживання з боку працівників адміністративних органів, факти приховування від обліку скоєних злочинів [14, арк. 78а–81].

Мусієнко повідомляв, що за вказаний період надійшло 3040 листів про неправильну поведінку, зловживання службовим становищем окремих працівників центральних органів виконавчої влади. Наводились конкретні приклади. Зокрема зазначалось, що були розкриті серйозні порушення встановленого порядку присудження наукових ступенів в Українській сільськогосподарській академії, підтвердилися повідомлення про зловживання службовим становищем, допущених заступником міністра зв'язку УРСР Кукурузою, керуючим трестом «Укрліфт» Мінжитлокомунгоспу УРСР Сапсаєм, негідну поведінку начальника Головлітпрому УРСР Мельникова, начальника управління, члена колегії Мінфіну УРСР Ільницького і начальника главку, секретаря парткому Мінсільбуду УРСР Афоніна. В ході перевірки листів, що надійшли до ЦК Компартії України, були виявлені порушення державної дисципліни і зловживання в комбінаті «Укрважспецбуд» Мінважбуду УРСР, на Макіївському металургійному заводі Донецької області, Одеському м'ясокомбінаті, в об'єднанні «Київпромартура» [14, арк. 79–81].

Як ми бачимо, до «сигналів» у ЦК ставились дуже серйозно, при чому навіть високі державні посади не були гарантією недоторканості. Звичайно у різних колективах траплялись конфліктні ситуації, відповідно були і випадки свідомих наклепів, іноді навіть спеціально організованих цілих кампаній по дискредитації, з допомогою звернень від «громадян» того чи іншого чиновника. І це був дієвий спосіб «підсидіти» начальника, позбутись конкурента. Працівники апарату ЦК намагались, принаймні так видається, встановити істину у кожному конкретному випадку.

Щодо мотивів, які спонукали людей писати доноси, лише значимо, що здебільшого це особиста образа на керівництво, наприклад відмова у призначенні на посаду або грубе, нетактовне поводження. Частина «авторів» писали доноси зі щирим бажанням зробити гарну справу, наприклад викрити керівника–хабарника. Частина людей використовували такий метод з метою кар'єрного росту, часто просто вигадуючи різні «пікантні» історії про своїх колег – конкурентів на вищу посаду.

«Сигнали» могли вплинути та й власне дуже суттєво впливали на кар'єри багатьох посадовців того часу. Навіть більше того, впливали взагалі на їх життя.

Приведемо один показовий приклад. У 1974–му році секретар ЦК Компартії України Іван Лутак доповідав у Москву про перевірку анонімного листа, в якому повідомлялось про зловживання, присвоєння партійних коштів та матеріальних цінностей у Львівському обкомі партії. Анонімка підтвердилась. Головний бухгалтер обкому, завідувачий постійно діючими курсами при обкомі та касир фінансово–господарського відділу дійсно виявились винними у злочинах (прізвища не називаємо з етичних міркувань). Їх було виключено з членів КПРС. Далі, хоч вони і відшкодували нанесений збиток партійному бюджету, прокуратурою було порушено кримінальну справу. Проте, не чекаючи суду, один з фігурантів справи – завідувачий постійно діючими курсами при Львівському обкомі, покінчив життя самогубством

(повісився) [15, арк. 24]. Таким чином анонімний донос, хоч в ньому дійсно викривались злочинці, призвів до смерті людини.

За повідомленням вищезгаданого Мусієнка, проаналізувавши листи зі скаргами на керівництво за півтора роки – 1981 і першу половину 1982, він прийшов до невтішного висновку – при перевірці у кожному третьому випадку були виявлені реальні факти порушень і зловживань керівних працівників центральних органів виконавчої влади, обласних і міських установ, і майже по кожному другому – керівників районних організацій, підприємств, колгоспів і радгоспів (за цей період надійшло 13480 листів) [16, арк. 4]. Тобто щороку підтверджувались тисячі «сигналів».

Проблема скарг на керівних працівників тісно пов'язана і з іншими темами, що піднімались громадянами у зверненнях. Зокрема зловживання та порушення, пов'язані з найбільш актуальним – житловим питанням, викликали потік скарг та звинувачень на адресу чиновників. Повідомлялось про порушення при постановці громадян на квартирний облік та розподілі житлової площі, зловживання посадових осіб, які за хабарі надавали житло в обхід існуючого порядку, покращували свої житлові умови, а потім влаштовували ремонт квартир за рахунок державних коштів. Також надходили листи, в яких повідомлялось про факти поборів в установах охорони здоров'я. Зокрема, Мусієнко доповідав Щербинському про встановлені факти зловживань, поборів у республіканському госпіталі інвалідів Великої Вітчизняної війни. За підсумками перевірки начальника госпіталю Скаку, заступники начальника Коваль і Чайкун були виключені з членів КПРС і зняті з роботи [16, арк. 5–6].

Загалом, листи з компрометуючими даними, що надходили до ЦК, стосувались керівників усіх масштабів, в тому числі і найвищого – республіканського. Наприклад, надходили листи з приводу «неправильної» поведінки першого секретаря Закарпатського обкому партії Юрія Ільницького; першого секретаря Одеського обкому партії Михайла Синиці; дружини другого секретаря ЦК КП України Івана Лутака Бойко Марсель Іванівни; міністра радгоспів УРСР В. Федана та інших. Важливо відмітити, що листи та усні заяви, що стосувались керівників республіканських та обласних організацій розглядалися на найвищому рівні – тільки секретарями ЦК або за їх дорученням Партійною комісією при ЦК Компартії України та інспекторами ЦК [17, арк. 48].

Підсумовуючи зазначимо, що одним з головних питань, яке найчастіше піднімалось у зверненнях громадян, було питання «незадовільної поведінки» керівних кадрів (тобто – доноси на керівництво). Кількість їх протягом усього досліджуваного періоду була доволі значною – 4–9 тисяч щороку (10–15% від загальної кількості звернень за рік). Листи та телеграми громадян унікальне інформативне історичне джерело, що дає нам змогу безпосередньо «почути» людей того часу, спробувати розібратись у їх вчинках, мотивах їх поведінки, зрозуміти особливості їх взаємовідносин. Наприклад, надзвичайно цікавою темою для подальших наукових досліджень є вивчення мотивації доносчика. Подальша робота зі зверненнями громадян дасть змогу розширити наші знання про дійсність періоду «застою», дасть можливість дослідникам більш ретельно вивчити соціальну історію радянської доби.

Список використаних джерел

1. Письма во власть. 1928–1939. Заявления, жалобы, доносы, письма в государственные структуры и советским вождям / сост. А. Я. Лившин, И. В. Орлов, О. В. Хлевнюк. – М.: РОССПЭН, 2002. – 528 с.; Общество и власть: 1930–е годы. Повествование в документах / Отв. ред. А. К. Соколов. – М.: РОССПЭН, 1998. – 352 с.
2. Тихомиров А. «Режим принудительного доверия» в Советской России, 1917–1941 годы // Неприкосновенный запас. – №6 (92) 2013. [Электронный ресурс] / Олексій Тихомиров. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2013/6/8t.html>
3. Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30–е годы: город / Шейла Фицпатрик. – 2–е изд. – М.: РОССПЭН, 2008. – 336 с.
4. Нерар Ф.–К. Пять процентов правды. Разоблачение и доноительство в сталинском СССР (1928–1941). – М.: РОССПЭН, 2011. – 398 с.
5. Крупина В. Звернення громадян як інструмент впливу на владу (сер. 1950 – п.п. 1960–х) // Український історичний збірник. – К., 2012. – Вип.15. – С.200–207; Смольницька М. Становище української мови в кінці 1950–х рр.: за листами громадян до органів влади // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – Вип.19. – С.114–131; Хоменко Н. Листи до владних структур як джерело вивчення молодіжної повсякденності // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – Вип.19. – С.131–138.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5993.
7. Там само. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.803.
8. Там само. – Спр.2010.
9. Там само. – Спр.1315.
10. Там само. – Спр.1162.
11. Там само. – Спр.1453.
12. Там само. – Спр.2485.
13. Там само. – Спр.1020.
14. Там само. – Спр.1817.
15. Там само. – Спр.1026.
16. Там само. – Спр.2485.
17. Там само. – Спр.2007.

References

1. Pis'ma vo vlast'. 1928–1939. Zajavlenija, zhaloby, donosy, pis'ma v gosudarstvennye struktury i sovetskim vozhdjam / sost. A. Ja. Livshin, I. V. Orlov, O. V. Hlevnjuk. – M.: ROSSPJeN, 2002. – 528 s.; Obshhestvo i vlast': 1930–e gody. Povestvovanie v dokumentah / Otв. red. A. K. Sokolov. – M.: ROSSPJeN, 1998. – 352 s.
2. Tihomirov A. «Rezhim prinuditel'nogo doverija» v Sovetskoj Rossii, 1917–1941 gody // Neprikosnovennyj zapas. – №6 (92) 2013. [Elektronnyj resurs] / Olexsij Tyhomirov. – Rezhym dostupu: <http://magazines.russ.ru/nz/2013/6/8t.html>
3. Ficpatrik Sh. Povsednevnyj stalinizm. Social'naja istorija Sovetskoj Rossii v 30–e gody: gorod / Shejla Ficpatrik. – 2–e izd. – M.: ROSSPJeN, 2008. – 336 s.
4. Nerar F.–K. Pjat' procentov pravdy. Razoblachenie i donositel'stvo v stalinskom SSSR (1928–1941). – M.: ROSSPJeN, 2011. – 398 s.
5. Krupyna V. Zvernennja gromadjan jak instrument vplyvu na vladu (ser. 1950 – p.p. 1960–h) // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zbirnyk. – K., 2012. – Vyp.15. – S.200–207; Smol'nic'ka M. Stanovyshhe ukrai'ns'koi' movy v kinci 1950–h rr.: za lystamy gromadjan do organiv vlady // Ukrai'na XX st.: kul'tura, ideologija, polityka. Zbirnyk statej / Vidp. red. V. M. Danylenko. – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2014. – Vyp.19. – S.114–131; Homenko N. Lysty do vladnyh struktur jak dzherelo vyvchennja molodizhnoi' povsjakdennosti // Ukrai'na XX st.: kul'tura, ideologija, polityka. Zbirnyk statej / Vidp. red. V. M. Danylenko. – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2014. – Vyp.19. – S.131–138.
6. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F.1. – Op.24. – Spr.5993.
7. Tam samo. – F.1. – Op.25. – Spr.803.
8. Tam samo. – Spr.2010.
9. Tam samo. – Spr.1315.
10. Tam samo. – Spr.1162.
11. Tam samo. – Spr.1453.
12. Tam samo. – Spr.2485.
13. Tam samo. – Spr.1020.

14. Tam samo. – Spr.1817.
15. Tam samo. – Spr.1026.
16. Tam samo. – Spr.2485.
17. Tam samo. – Spr.2007.

Zhuravlov Ya. O., PhD student, Institute of History of Ukraine (Ukraine, Kyiv), zhuravlev@ukr.net

Denunciations and complaints about management as constitutive elements of soviet reality of the era of stagnation in the light of citizen's appeals to the Central Committee of Communist Party of Ukraine

The objective of the study is to find out the number and intention of the complaints about management among the citizen's appeals to the Central Committee of Communist Party of Ukraine. The methodologies that allowed to investigate the subject and the object of the study, meet assigned tasks have been used during preparation of the study. Among actual–scientific methodologies the application of problematic–chronological and comparative–historical methodology allowed to distinguish the main theme and define common features of the resorts in chronological sequence. Statistic and mathematic methodologies, content–analysis have been used to analyze the data on receipt of letters and telegrams, they allowed to organize and summarize these data.

It has been defined, that the greater part of the letters related to the officials of district and municipal level, approximately 20–30% – to the heads of different village authorities and nearly the same amount – to the officials of regional and republican level.

In the conclusions we point out that nearly 10–15% of the letters and telegrams of the citizens within the whole period under investigation related to the denunciation problem being the indicative of the urgency of the issue during the era of stagnation. The citizen's appeals have been quite effective form of interaction between government and population.

Keywords: citizen's appeals, Central Committee of Communist Party of Ukraine, Ukrainian Soviet Socialist Republic, era of stagnation, denunciations, complaints.

Журавлев Я. А., аспирант, Институт истории Украины НАН Украины (Украина, Киев), zhuravliov@ukr.net

Доносы и жалобы на руководство как составляющие элементы советской действительности периода «застоя» сквозь призму обращений граждан в ЦК КП Украины

Целью данного исследования является выяснение количества и значения доносов на руководство, среди обращений граждан в ЦК Компартии Украины.

При подготовке исследования были использованы те методы, которые позволили изучить предмет и объект исследования, решить поставленные задачи. С конкретно–научных методов, применение проблемно–хронологического и историко–сравнительного (компаративного) метода позволили в хронологической последовательности выделить основную тематику и выявить общие признаки обращений. Статистический и математический методы, контент–анализ использовались для анализа данных о поступлении писем и телеграмм, позволили систематизировать и обобщить эти данные.

В результате исследования установлено, что большая часть писем касалась руководителей районного и городского масштаба, примерно 20–30% – руководителей различных сельских учреждений, и примерно столько же – руководителей областного и республиканского уровня.

В заключении мы указываем на то, что около 10–15% писем и телеграмм граждан, в течение всего исследуемого периода, касались проблемы доносов, свидетельствует об актуальности вопроса в период «застоя». Обращения граждан были достаточно эффективной формой взаимодействия власти и народа.

Ключевые слова: обращения граждан, ЦК КП Украины, УССР, период «застоя», доносы, жалобы.

***

УДК 94(477)

Каюк А. О.,
аспірантка кафедри археології та спеціальних
галузей історичної науки, Черкаський
національний університет ім. Б. Хмельницького
(Україна, Черкаси), anna_kayuk@cdu.edu.ua

Віталій Коротич та його роль в демократизації публіцистики журналу «Огонек»

Досліджена роль В. Коротича, як головного редактора журналу «Огонек». Характеризовані зміни в редакторській політиці. Акцентована увага на тому, що змінилася тематика публікацій та їх виклад, характерним стало правдиве висвітлення замовчуваних сторінок історії, публікація раніше заборонених рукописів, архівних документів. Здійснений аналіз публікацій, дозволяє простежити шлях від надмірної заідеологованості до демократизації матеріалів журналу. Надана характеристика новоствореного формату